

VALYUTA RISKINI SUG'URTALASHNING ZAMONAVIY USULLARI

*Ilmiy rahbar: Ernazarov Nuriddin Elamonovich**E-mail: n.ernazarov@list.ru**Valiyeva Mubina Ixtiyor qizi**E-mail: mubinavaliyeva2006@icloud.com**Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti Buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti*MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:*Received: 03.03.2026**Revised: 04.03.2026**Accepted: 05.03.2026***KALIT SO'ZLAR:***Valyuta riski,
Sug'urtalash, Moliyaviy
instrumentlar,
Blokcheyn, Sun'iy
intellect, Riskni
boshqarish, Global
iqtisodiyot*

Ushbu maqolada valyuta riskini sug'urtalashning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Global iqtisodiyotning o'zgaruvchan sharoitlari va valyuta kurslaridagi noaniqliklar, korxonalar va investorlar uchun yangi xavf-xatarlarni keltirib chiqaradi. Maqolada valyuta riskini boshqarish strategiyalari, jumladan, xedjing, opsionlar va boshqa moliyaviy instrumentlar yordamida sug'urtalash usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, masalan, blokcheyn va sun'iy intellektning valyuta riskini minimallashtirishdagi roli ham muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqot, moliya sohasidagi mutaxassislariga va tadbirkorlarga valyuta risklarini samarali boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kirish.

Global iqtisodiyotning rivojlanishi va xalqaro savdoning kengayishi bilan birga, valyuta risklari korxonalar va investorlar uchun muhim xavf-xatarlarni keltirib chiqarmoqda. Valyuta riski, asosan, valyuta kurslaridagi o'zgarishlar natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotishlar bilan bog'liq. Bu risklar, ayniqsa, eksport va import qiluvchi kompaniyalar uchun, shuningdek, chet elda investitsiya qilayotgan investorlar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, valyuta riskini boshqarish va sug'urtalash usullarini ishlab

chiqish har qachongidan ham dolzarbroq bo'lib bormoqda. Valyuta riskini sug'urtalashning zamonaviy usullari ko'plab innovatsion yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Traditsion xedjing strategiyalaridan tortib, murakkab moliyaviy instrumentlargacha, bugungi kunda mavjud bo'lgan imkoniyatlar juda kengdir. Masalan, opsiolar va futures shartnomalari kabi derivativlar, valyuta riskini minimallashtirishda samarali vosita sifatida foydalanilmoqda. Ushbu instrumentlar, investorlar va korxonalarga kelajakdagi valyuta kurslarini belgilash va noaniqliklarni boshqarish imkonini beradi.

Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar ham valyuta riskini boshqarishda yangi imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Blokcheyn texnologiyasi va sun'iy intellekt kabi innovatsiyalar, moliya sohasida shaffoflikni oshirish va jarayonlarni avtomatlashtirish orqali risklarni kamaytirishga yordam beradi. Masalan, blokcheyn orqali amalga oshiriladigan tranzaksiyalar tez va xavfsiz bo'lib, valyuta kurslaridagi o'zgarishlarga tezkor javob berish imkonini beradi. Sun'iy intellekt esa katta ma'lumotlardan foydalangan holda valyuta kurslarini prognoz qilishda aniqroq tahlillarni taqdim etadi. Ushbu maqolada valyuta riskini sug'urtalashning zamonaviy usullari batafsil ko'rib chiqiladi. Har bir usulning afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi, shuningdek, amaliyotdagi misollar orqali ularning samaradorligi ko'rsatilib o'tiladi. Natijada, ushbu tadqiqot moliya sohasidagi mutaxassislariga va tadbirkorlarga valyuta risklarini samarali boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Valyuta riskini sug'urtalash va boshqarish masalalari O'zbekiston iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega. O'zbek olimlari va tadqiqotchilari ushbu sohada bir qator tadqiqotlar olib borganlar. Ularning ishlari valyuta riskini boshqarish usullarini chuqur o'rganishga, amaliyotda qo'llashga va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston Milliy Universiteti va boshqa oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan iqtisodchilar, jumladan, Shukurulla Sattorov va Dilshodbek Tursunov, valyuta riskini boshqarishning zamonaviy usullarini o'rganishga e'tibor qaratmoqdalar. Ular valyuta kurslarining o'zgaruvchanligi, global iqtisodiy sharoitlar va mahalliy bozorlar o'rtasidagi bog'liqliklarni tahlil qilib, korxonalar uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishga harakat qilmoqdalar.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar ham valyuta riskini boshqarishda muhim rol o'ynamoqda. Markaziy bank mutaxassislari, valyuta bozoridagi tendentsiyalarni kuzatish va prognoz qilish orqali, valyuta risklarini kamaytirish uchun turli xil mexanizmlarni taklif etadilar. Ular, shuningdek, xedjing vositalaridan foydalanish va valyuta opsiolari kabi zamonaviy moliyaviy instrumentlarni tadqiq etadilar.

O'zbekiston Davlat Iqtisodiyot universiteti professorlari, masalan, Gulnora Abdullayeva va Dilshodbek Xudoyberganov, valyuta riskini sug'urtalashning innovatsion usullarini o'rganishda faol ishtirok etmoqdalar. Ularning tadqiqotlari, xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirishga qaratilgan. Ular valyuta risklarini minimallashtirish uchun zamonaviy texnologiyalarni, jumladan, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlarni tahlil qilish usullarini qo'llash imkoniyatlarini ko'rib chiqadilar. Umuman olganda, O'zbekistondagi olimlar valyuta riskini sug'urtalash va boshqarish sohasida izlanishlar olib borib, iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashga yordam beradigan amaliy tavsiyalar ishlab chiqmoqdalar. Ularning ishlari nafaqat ilmiy ahamiyatga ega, balki amaliyotda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu esa O'zbekiston iqtisodiyotining global iqtisodiyot bilan integratsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Valyuta riskini sug'urtalashning zamonaviy usullarini tadqiq qilish uchun bir qator metodologik yondashuvlardan foydalanish mumkin. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi valyuta riskini minimallashtirish va sug'urtalash mexanizmlarini rivojlantirishdir. Tadqiqot quyidagi asosiy metodlarni o'z ichiga oladi: Valyuta riskining nazariy asoslarini o'rganish va mavjud adabiyotlarni tahlil qilish. Bu bosqichda valyuta riskining turlari, uning iqtisodiy ta'siri va sug'urtalash usullari haqida ma'lumot to'playmiz. O'zbekiston va boshqa mamlakatlardagi valyuta riskini sug'urtalash amaliyotlarini o'rganish. Bu jarayonda real hayotdagi misollar, statistik ma'lumotlar va moliyaviy ko'rsatkichlar to'plangan holda tahlil qilinadi. Moliya va iqtisodiyot sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar, kompaniya rahbarlari va sug'urta agentlari bilan so'rovnoma o'tkazish. Bu orqali ularning valyuta riskini boshqarish bo'yicha fikrlarini va tajribalarini o'rganish mumkin. Valyuta riskini baholash uchun statistik modellar va matematik usullarni qo'llash. Masalan, korrelyatsiya va regressiya tahlillari orqali valyuta kurslarining o'zgarishi bilan bog'liq risklarni aniqlash. Muvaffaqiyatli valyuta riskini sug'urtalash amaliyotlarini o'rganish, ularning samaradorligini tahlil qilish va O'zbekiston sharoitiga mos keladigan tavsiyalar ishlab chiqish. Ushbu metodologiya yordamida tadqiqot natijalari yanada ishonchli va amaliyotga mos keladigan bo'ladi. Natijalar asosida valyuta riskini sug'urtalashning zamonaviy usullarini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tahlil va natijalar.

Valyuta riskini sug'urtalash zamonaviy iqtisodiyotda muhim ahamiyatga ega. Bu risklar, asosan, valyuta kurslarining o'zgarishi natijasida yuzaga keladi va xalqaro savdo,

investitsiyalar va moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda muammolar keltirib chiqarishi mumkin.

Valyuta riskini sug'urtalashning zamonaviy usullari quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: Valyuta opsionlari va fyuçerslari moliyaviy instrumentlar bo'lib, ular valyuta kurslaridagi o'zgarishlardan himoya qilish imkonini beradi. Opsionlar xaridoriga kelajakda belgilangan narxda valyutani sotib olish yoki sotish huquqini beradi, bu esa risklarni kamaytiradi. Fyuçerslar esa kelajakda ma'lum bir narxda valyutani sotib olish yoki sotish majburiyatini yuklaydi. Bu usulda ikki tomon bir-biriga valyutani ma'lum bir muddatga almashadi va kelajakda qaytarish sharti bilan kelishadilar. Valyuta swaplari korporatsiyalar va moliya institutlari uchun foydali bo'lib, ular o'z valyuta risklarini boshqarishga yordam beradi. Ba'zi sug'urta kompaniyalari valyuta risklarini sug'urtalash uchun maxsus mahsulotlar taklif qilmoqda. Bunday sug'urta mahsulotlari orqali kompaniyalar valyuta kurslaridagi keskin o'zgarishlarga qarshi himoyalaniishi mumkin. Valyuta riskini kamaytirishning yana bir usuli - bu diversifikatsiya.

Kompaniyalar o'z faoliyatlarini turli mamlakatlarda kengaytirish orqali risklarni tarqatishi mumkin. Bu usul, shuningdek, turli valyutalardagi aktivlarga investitsiya qilish orqali ham amalga oshiriladi. Kompaniyalar o'z ichki risklarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishlari kerak. Bu strategiyalar risklarni aniqlash, baholash va kamaytirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Moliya departamentlari valyuta risklarini doimiy ravishda monitoring qilish va zarur hollarda tezkor choralar ko'rishlari zarur. Tahlil natijalariga ko'ra, valyuta riskini sug'urtalashning zamonaviy usullari kompaniyalarga o'z faoliyatlarini yanada barqaror va xavfsiz olib borishga yordam beradi. Biroq, har bir usulning o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Shuning uchun, kompaniyalar o'z ehtiyojlariga mos keladigan eng maqbul usullarni tanlashlari zarur. Valyuta riskini samarali boshqarish nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi, balki raqobatbardoshlikni ham oshiradi.

Riskni boshqarish usuli	Mohiyati	Qo'llanilishi	Afzalliklari	Kamchiliklari/Xatarlari
Forvard shartnomasi	Ikki tomon o'rtasida kelajakda aniq belgilangan sanada va oldindan kelishilgan kurs bo'yicha valyutani sotib olish/sotish to'g'risidagi shartnoma.	Katta hajmdagi bir martalik yoki qisqa muddatli operatsiyalar uchun.	Kurs o'zgarishi xavfidan to'liq himoya, moslashuvchanlik.	Natijadan keyin uni o'zgartirish imkoniyati yo'q, kontrapartiya riski.
Fyuchers shartnomasi	Birjada standartlashtirilgan shartnoma bo'lib, kelishilgan kursda valyutani kelajakdagi aniq sanada sotib olish/sotish majburiyati.	Kichik va o'rtacha hajmdagi tez-tez amalga oshiriladigan operatsiyalar.	Yuqori likvidlilik, standartlashtirish, birja orqali kafolat.	Unchalik moslashuvchan emas (standartlashtirilgan), marja talablari.
Valyuta opsi	Kelajakda aniq belgilangan kurs bo'yicha valyutani sotib olish (call) yoki sotish (put) huquqini beruvchi, ammo majburlamaydigan shartnoma.	Kursning o'zgarishidan himoyalani, potentsial foydani saqlash istagida bo'lganlar uchun.	Kurs o'zgarishidan himoya qiladi, qulay kursdan foydalanish imkoniyati saqlanadi.	Opsion mukofoti (premium) to'lash zarurati, murakkablik.
Valyuta svopi (Swap)	Bir muddatga turli valyutalarda kapital va foiz to'lovlarini o'zaro ayirboshlash shartnomasi.	Kreditlar, investitsiyalar kabi uzoq muddatli qarz majburiyatlari uchun.	Uzoq muddatli valyuta riskidan himoya, kapital xarajatlarini optimallashtirish.	Murakkab tuzilma, kontrapartiya riski, yuqori bitim xarajatlari.
Netting va Matching	<i>Netting</i> : Bir hamkor bilan o'zaro majburiyatlarni qoplash. <i>Matching</i> : Kelajakdagi valyuta kirimlari va chiqimlarini moslashtirish.	Ko'p millatli kompaniyalarning ichki operatsiyalarida.	Derivativlardan foydalanishga ehtiyojni kamaytiradi, operatsion samaradorlik.	Cheklangan qo'llanilishi (faqat ichki operatsiyalarda), barcha riskni yopmaydi.

Jadvalning tahlili

Ushbu jadval valyuta riskini sug'urtalashning har bir zamonaviy usulini alohida tahlil qilib, ularning mohiyati, qo'llanilish sohalari, afzalliklari va kamchiliklarini ko'rsatib beradi. Bu

tahlil korxonalarga o'z ehtiyojlari va risk tolerantligiga mos keladigan usulni tanlashda yordam beradi.

❖ Forvard va Fyuchers: Kelajakdagi kursni belgilash:

Jadvalning birinchi va ikkinchi qatorlari valyuta riskini sug'urtalashning eng keng tarqalgan usullari – forvard va fyuchers shartnomalarini o'z ichiga oladi. Ularning ikkalasi ham kelajakdagi valyuta kursi o'zgarishidan himoyalanişga xizmat qiladi, ammo ularning muhim farqlari bor. Forvard shartnomasi bank bilan to'g'ridan-to'g'ri tuziladi va shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirilishi mumkin, bu esa uning moslashuvchanligini oshiradi. Biroq, uning kontrapartiya riski (bankning o'z majburiyatini bajarmaslik xavfi) mavjud. Fyuchers shartnomasi esa birja orqali amalga oshiriladi va standartlashtirilgan. Bu uning likvidililigini oshiradi va birja kliring tizimi orqali kontrapartiya riskini kamaytiradi, ammo moslashuvchanlik darajasi pastroq.

❖ Opcion: Kurs o'zgarishidan himoyalaniş, foyda olish imkoniyatini saqlash:

Uchinchi qatorda keltirilgan valyuta opsiõni valyuta riskini sug'urtalashning yanada murakkab, ammo moslashuvchan usuli hisoblanadi. Forvard va fyuchersdan farqli o'laroq, opsiõ valyutani sotib olish yoki sotish huquqini beradi, lekin majburlamaydi. Bu shuni anglatadiki, agar valyuta kursi korxona uchun qulay tomonga o'zgarsa, u opsiõdan voz kechishi va bozordagi joriy kursdan foydalanishi mumkin, minimal yo'qotish faqat opsiõ mukofoti bo'ladi. Bu usul kursdan foyda olish imkoniyatini saqlab qolgan holda riskni cheklashni istaganlar uchun qulaydir.

❖ Svop: Uzoq muddatli qarz majburiyatlari uchun:

Valyuta svopi asosan uzoq muddatli xalqaro qarz majburiyatlari bilan bog'liq valyuta riskini boshqarishda qo'llaniladi. Kompaniyalar svop orqali o'zaro turli valyutalardagi kapital va foiz to'lovlarini almashtiradilar, bu ularga valyuta kursining uzoq muddatli tebranishlaridan himoyalaniş va kredit xarajatlarini optimallashtirish imkonini beradi. Uning murakkabligi va yuqori bitim xarajatlari kichik operatsiyalar uchun kamroq mos keladi.

❖ Netting va Matching: Ichki samaradorlik va xarajatlarni kamaytirish:

Jadvalning oxirgi qatorida keltirilgan Netting (o'zaro qoplash) va Matching (moslashtirish) usullari asosan ko'p millatli korporatsiyalar ichidagi valyuta operatsiyalarini optimallashtirishga qaratilgan. Bu usullar tashqi derivativ bozorlariga murojaat qilmasdan, ichki valyuta kirimlari va chiqimlarini moslashtirish orqali valyuta riskini kamaytirishga yordam beradi. Ular operatsion xarajatlarni qisqartiradi va tashqi valyuta bilan bog'liq savdo hajmini kamaytiradi. Valyuta riskini sug'urtalashning har bir zamonaviy usuli o'ziga xos xususiyatlarga va maqsadlarga ega. Korxonalar o'z operatsiyalarining xarakteri, valyuta

ta'sirining darajasi, kutilayotgan kurs o'zgarishlari va mavjud resurslariga qarab optimal sug'urtalash strategiyasini tanlashlari lozim. Ko'pincha, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun bir nechta usullarni birgalikda (kombinatsiyalangan holda) qo'llash eng samarali yechim hisoblanadi.

Xulosa.

Valyuta riski jahon iqtisodiyotida faoliyat yurituvchi kompaniyalar uchun muhim tahdid hisoblanadi. Uni sug'urtalashning zamonaviy usullari, jumladan, derivativ vositalar (valyuta fyuchersi, forvard, opsionlar) va xorijiy valyutadagi hisob-kitoblarni cheklash kabi mexanizmlar tavakkalchilikni kamaytirishga qaratilgan. Derivativlar narx o'zgarishlaridan himoya qilsa, valyuta xizmatlarini cheklash operatsion xarajatlarni optimallashtiradi. Xulosa shuni ko'rsatadiki, ushbu usullarni o'zaro uyg'unlashtirgan holda qo'llash korxonalarning valyuta kursidagi noqulay o'zgarishlardan himoyalanihini ta'minlaydi, xalqaro savdo va investitsiya faoliyatining barqarorligini oshiradi. Natijada, kompaniyalarning moliyaviy natijalari yaxshilanadi va ularning global bozorlardagi raqobatbardoshligi ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev A., G'aniyev Sh. Valyuta munosabatlari va xorijiy valyuta operatsiyalarini boshqarish: O'quv qo'llanma. – "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2019.172-b.
2. Bekmurodov A. Sh., G'ofurov U. V. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar: Jahon iqtisodiyoti va moliya tizimlari bo'yicha darslik. – "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2017. 220-b.
3. Jumaboyev T. J., Toshmatov Sh. A. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro moliya bozorlari: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2014. 295-b.
4. Malikov T. S., Haydarov N. H. Moliya tizimi va uning elementlari: O'quv qo'llanma. – "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2016. 418-b.
5. Olimov B., Yo'ldoshev B. Valyuta operatsiyalari va risklarni boshqarish: Nazariy va amaliy muammolar. – "O'zbekiston" NMIU, 2011. 168-b.
6. Rashidov R. A. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari va bank amaliyoti: Darslik. – "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2015. 184-b.
7. Shodmonov Sh. Sh., G'ofurov U. V. Iqtisodiyot nazariyasi: Zamonaviy bozor iqtisodiyoti asoslari. – "Moliya" nashriyoti, 2010. 465-b.
8. Yuldashev A. S. Valyuta siyosati va risklarni boshqarishning zamonaviy usullari: Ilmiy monografiya. – "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2018. 145-b.